

УДК 378.016

Тетяна Фурс

ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ВИЩУ ПЕДАГОГІЧНУ ОСВІТУ

Стаття присвячена теоретичному аналізу впровадження компетентнісного підходу у вищу педагогічну освіту. Аналізується значення компетентнісного підходу до підготовки конкурентоспроможного спеціаліста в умовах сучасних соціальних процесів. Визначаються основні етапи впровадження компетентнісного підходу у вищу педагогічну освіту та державні документи правового регулювання цього процесу. Досліджується проблема визначення термінологічного апарату компетентнісного підходу та варіанти його диференціації. Розглядаються особливості класифікації ключових компетентностей майбутніх учителів та умови їх ефективного формування.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, ключова компетентність.

Сучасні процеси глобалізації, інтеграції соціальних та економічних систем до європейського простору зумовлюють необхідність докорінної реформації системи освіти. Такі зрушення пов'язані з потребою підготовки не лише професійно досконалого спеціаліста в певній сфері, але й особистості, яка спроможна на постійне самовдосконалення, прояв мобільності і швидкого реагування на нетрадиційні і специфічні професійні ситуації та зміни в житті загалом. Фахова підготовка повинна забезпечувати майбутнього спеціаліста всіма необхідними вміннями, навичками та особистісними характеристиками для того, щоб він відповідав новим професійним стандартам та був конкурентоспроможним на європейському ринку праці. Не виключенням є проблема якісної підготовки фахівця такого рівня у сфері освіти. З огляду на це, основним завданням вищого педагогічного навчального закладу є підготовка вчителя відповідного рівня для високоякісної роботи в сфері освіти, конкурентоспроможного на міжнародному ринку праці, здатного орієнтуватись у суміжних галузях знань та діяльності, підготовленого до професійної та соціальної мобільності. Основним напрямом модернізації освіти у багатьох країнах Європи є орієнтація освітніх стандартів та навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його впровадження.

Проблема ефективного впровадження компетентнісного підходу у вищу педагогічну освіту знайшла відображення у багатьох наукових працях педагогів та психологів. Проблема визначення та диференціації термінологічного апарату в межах компетентнісного підходу висвітлена у

працях І. О. Зимньої, О. М. Мутовської, Дж. Равена, Р. Уайта, Н. Хомського, А. В. Хуторський та ін. Питання визначення сутності компетентнісного підходу до організації педагогічного процесу вивчали С. У. Гончаренко, О. І. Пометун, О. П. Савченко, Н. Ф. Сергієнко, О. В. Сухомлинська та ін. Проблему визначення поняття, структури професійної компетентності педагога розглядали Т. Б. Волобуєва, В. М. Гриньова, І. А. Зязюн, В. О. Сластьонін та ін. Останнє десятиліття актуальним питанням є пошук оптимальних шляхів упровадження компетентнісного підходу у вищу педагогічну освіту. Проте на сьогодні не існує єдиної думки щодо вирішення цього нагального питання. Для вирішення цієї проблеми передусім є важливим ретроспективний аналіз науково-педагогічних досягнень щодо впровадження компетентнісного підходу у вищій освіті загалом та вищій педагогічній освіті зокрема.

Метою статті є здійснення теоретичного ретроспективного аналізу сутності впровадження компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті.

У педагогіці вищої школи існує низка підходів до реалізації освітнього процесу. Серед них є давно існуючі підходи (традиційний, системний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, культурологічний, аксіологічний) та нові (ситуаційний, контекстний, поліпарадигмальний, інформаційний, ергономічний, компетентісний) [6, с. 68]. Впровадження компетентнісного підходу в систему вищої професійної освіти спрямоване на покращення взаємодії з ринком праці, підвищення конкурентоспроможності спеціалістів, оновлення змісту, методології і відповідної сфери навчання. Розвиток у особистості життєво важливих компетентностей може дати людині можливості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти.

Необхідність розвитку професійної компетентності вчителів, який відповідає запитам сучасної економіки і соціокультурного розвитку суспільства є необхідною умовою і пріоритетним напрямком модернізації системи вищої педагогічної освіти. Останнім часом проблема компетентнісного підходу до підготовки працівників педагогічної сфери перебуває в центрі уваги дослідників [1, с. 153].

Теоретичний аналіз становлення компетентнісного підходу в вищій освіті показав, що цей процес можна умовно поділити на три етапи:

1. *Перший етап.* Введення в науковий апарат терміну «компетенція» та створення передумов до розмежування понять «компетенція» та «компетентність». Складання перших освітніх стандартів із включенням компетентнісного підходу.

2. *Другий етап.* Досконале вивчення та повне розмежування понять «компетенція» й «компетентність». Дослідження методів формування компетентності як специфічної здатності ефективно діяти в певній ситуації в певній професійній сфері.

3. *Третій етап.* Усебічне дослідження компетентностей як обов'язкових компонентів становлення спеціаліста освітньої галузі та методи їх ефективного формування.

Поняття «компетентність» та «компетенція» не є новими у просторі вітчизняного слововживання, однак як інтегративні показники якості освіти вони вперше науково обґрунтовані в 60-х роках вченими США та країн Європи. Термін «компетенція» вперше визначено Н. Хомським у процесі вивчення граматичної системи рідної мови. Вчений зазначив, що в основі володіння мовою лежать певні емпіричні знання, які існують поза усвідомленням мовця, проте дають змогу носію мови розуміти більшу кількість мовних та мовленнєвих одиниць [12, с. 22]. За Дж. Равеном компетентність – це життєвий успіх в соціально важливій сфері [10, с. 63]. Проте не у США, а у Великобританії концепція компетентнісно-орієнтованої освіти з 1986 року була взята за основу національної системи кваліфікаційних стандартів і отримала офіційну підтримку керівництва.

Компетентність, за визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнень та освіти, – це спроможність кваліфіковано виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить в собі знання, вміння та навички і ставлення, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності [2, с. 3]. Компетенція – це низка питань, з якими людина добре обізнана і має певний практичний досвід, а компетентність – це поєднання відповідних знань та здібностей у певній галузі, що дають змогу робити обґрунтовані висновки про цю галузь та вільно і активно здійснювати у ній діяльність. Компетентнісний підхід – спрямованість освітнього процесу на формування ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу, вважає О. І. Пометун, буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [9, с. 8].

На початку нового століття проблема визначення цих понять дискредитується проблемою їх співвідношення. Так, у педагогічній науці можна виділити два напрямки: ототожнення цих понять та їх диференціації. Прихильники першого напрямку ототожнюють поняття «компетенція» і «компетентність», приділяючи увагу практичному спрямуванню компетенції. І. О. Зимня, О. М. Мутовська, А. В. Хуторський, С. Є. Шипов є представниками другого напрямку і принципово розмежовують ці поняття, наголошуючи, що компетентність є первинним поняттям на відміну від компетенції. І. О. Зимня визначає компетенцію як деякі внутрішні, потенційні знання, систему цінностей, які пізніше проявляються в компетентності людини. Компетентністю дослідниця називає особистісно-орієнтований досвід, який ґрунтується на знаннях, інтелекті та

соціально-професійній життєдіяльності людини [2, с. 3]. О. В. Хуторський також вказує на необхідність розмежування компетенції та компетентності – оволодіння суб'єктом відповідною компетенцією, що включає його особисте ставлення до неї та предмету діяльності. Вчений також наголошує, що компетентність є сукупністю особистих якостей спеціаліста і мінімально необхідного досвіду в певній сфері [13, с. 110]. О. В. Хуторський робить акцент на діяльній основі компетентності, з чим погоджуються О. Г. Бермус, Г. К. Селевко, О. М. Мутовкіна та інші. На думку вчених, компетентність – це міра здібності людини включатись до діяльності. До цього часу проблема диференціації й ототожнення понять «компетенція» та «компетентність» залишається ще не вирішеною. Ми погоджуємось з думкою вчених щодо розмежування вищезазначених понять, оскільки такий підхід дозволяє чітко окреслити два компоненти формування майбутнього спеціаліста: формування компетенції як набору теоретично-практичних знань та формування компетентності на основі компетенцій з урахуванням особистісного компоненту ставлення до певної ситуації, способу дії для її рішення та її оцінки.

«Компетентнісна освіта» як певний результат досягнень педагогічної науки з'явилася у 60-х роках минулого століття у США, Великобританії, Німеччині, а з кінця 1980-х рр. у зарубіжній та вітчизняній науці з'являється компетентнісний підхід в освіті. Потребує запровадження у професійну освіту крім знань, умінь та навичок нових освітніх конструкторів-компетентностей, компетенцій і ключових кваліфікацій – науково обґрунтовано науковцями всередині 80-х років ХХ століття, але офіційно проголошено на засіданні Європейської Ради ЄС у 2000 році, де наголошувалося, що кожний громадянин має бути озброєний навичками, потрібними для життя і роботи в новому інформаційному суспільстві [7, с. 34]. Згідно з принципами Болонського процесу, замість парадигми освіти ЗУН (знання, уміння, навички) пропонується використання принципово нової парадигми вищої освіти СВЕ (competence – based education), яка ґрунтується на формуванні у студентів певних компетенцій та діагностуванні рівня компетентностей фахівців-випускників ВНЗ як результату вищої освіти [3, с. 4]. Зокрема вітчизняними науковцями надано визначення компетентнісного підходу. За В. В. Химинцем, компетентнісний підхід – це спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості [11, с. 34]. На думку І. М. Матійків, компетентнісний підхід в освіті – це підсилення практичної зорієнтованості освіти, підкреслення ролі досвіду, вміння практично реалізовувати знання, встановлюючи підпорядкованість знань умінням та акцентування уваги на результатах освіти, розглядаючи їх не як суму засвоєних відомостей, а як здатність людини розв'язувати життєві й професійні проблеми, діяти в різних проблемних ситуаціях [8, с. 43]. Тлумачення компетентнісного підходу як одного із шляхів реалізації навчального процесу дає можливість

зорієнтувати основні можливості і напрями його впровадження.

В Україні висвітленню основних засад впровадження компетентнісного підходу в вищу освіту, зокрема педагогічну, присвячена низка публікацій з освітньої політики за підтримки Міністерства освіти і наук України та Національної академії педагогічних наук України. Нормативно-правове регулювання запровадження компетентнісного підходу у вищу професійну освіту України окреслено Законом України «Про вищу освіту», наказами Міністерства освіти, молоді та спорту України «Про затвердження порядку проведення моніторингу підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції», «Про затвердження програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки», Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з підтримки Болонського процесу в Україні».

У процесі становлення компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті гострим стало питання щодо визначення ключових компетентностей майбутнього вчителя. Зарубіжні та вітчизняні вчені стверджують, що ключові компетентності є змінними, їм властива рухлива і перемінна структура, тобто вони залежать від пріоритетних напрямів соціуму, мети і завдань освіти, особливостей і здатності самовизначення особистості в суспільстві [4, с. 8]. В Україні ключові компетентності визначаються в освітньо-кваліфікаційних характеристиках. Педагоги створили різні класифікації ключових компетентностей необхідних для вчителя. Європейський центр соціальних та економічних досліджень визначає наступні ключові компетентності вчителя: предметну, педагогічну, технологічну, «навчити навчатись», міжособистісну, міжкультурну, соціальну, громадську, ініціативну та культурну [14, с. 157]. Для формування вищезазначених компетентностей сформульовані певні умови, такі як:

- впровадження компетентнісного підходу в освітні державні стандарти;
- розширення практичної орієнтації підготовки майбутніх учителів;
- поєднання теоретичної та практичної складової педагогічної освіти;
- чітке визначення початкового практичного періоду випускника, який розпочинає свою професійну діяльність [14, с. 159].

У рамках проекту «Освітня політика та освіта «рівний-рівному» компетентність розглядається як уміння діяти на основі набутих знань професійного вибору. Українськими педагогами визначений перелік ключових компетентностей: компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що характеризується як цілісне індивідуальне утворення і є процесуальною основою оволодіння знаннями та умінням; компетентність у сфері соціального життя, що передбачає здатність проектувати стратегії свого життя, відповідно до норм і правил суспільства

та інших чинників; загальнокультурна компетентність; громадянська компетентність; компетентності з інформаційних та комунікаційних технологій [14, с. 112].

Вітчизняні педагоги також досліджують ключові компетентності майбутнього вчителя іноземних мов. Учені зазначають такі з компетентностей, як: комунікативну, лінгвістичну, фонологічну, граматичну, загальноосвітню, професійну, лексичну, дискурсивну, розмовну, функціональну, прагматичну, культурологічну, лінгво-культурологічну, стратегічну, соціальну, соціокультурну, соціолінгвістичну, інтеракціональну та ін. Окрім вищезазначених компетентностей, В. О. Коваль підкреслює значення формування життєвих компетентностей учителя-філолога, а саме: спеціальна і професійна компетентність щодо дисциплін, які викладаються; методична компетентність щодо способів формування знань та вмінь студентів; соціально-психологічна компетентність щодо спілкування; диференціально-психологічна компетентність щодо мотивів, здібностей, орієнтованості студентів; аутопсихологічна компетентність щодо досягнень та недоліків особистісної діяльності. Кожна з вказаних компетентностей, в свою чергу, передбачає формування певних умінь, навичок та особистісних характеристик [4, с. 5]. Проте вивчення цього питання, так само, як і визначення критеріїв рівня сформованості компетентностей залишається актуальним і на сьогодні.

Сучасні тенденції розвитку суспільства неоднотайно впливають на формування освітніх стандартів України. Для конкурентоспроможності випускників на українському та міжнародному ринках праці доцільним є застосування компетентнісного підходу у вищій освіті. Під час теоретичного аналізу науково-педагогічної літератури було виявлено значення впровадження компетентнісного підходу у вищу педагогічну освіту, а також етапи становлення цього підходу. Наукові доробки зарубіжних і вітчизняних педагогів присвячені проблемам визначення та диференціації термінологічного апарату компетентнісного підходу, класифікації ключових компетентностей, зокрема майбутніх учителів, розробці методики їх формування та оцінки рівня сформованості компетентностей. В Україні впровадження компетентнісного підходу в вищу освіту керується низкою законів та публікацій Міністерства освіти і наук України та Національної академії педагогічних наук України. Перспективою даного дослідження є аналіз сучасних тенденцій реалізації компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волосенко А. Компетентнісний підхід до психолого-педагогічної підготовки вчителів в економічному університеті / А. Волосенко // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань :

- ФОП Жовтий О. О., 2012. – № 5. – С. 151–158.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Дайджест пед. идей та технологій. – 2004. – № 1. – С. 11–14.
 3. Єльнікова Г. В. Про впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / Г. В. Єльнікова // Теорія та методика управління освітою. – Режим доступу : <http://tme.umo.edu.ua>.
 4. Коваль В. О. Роль ключових компетентностей у професійній діяльності вчителя-словесника [Електронний ресурс] / В. В. Коваль // Збірник наукових праць. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2014/1/20.pdf.
 5. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
 6. Коняхина І. В. Компетентносний підход в высшем профессиональном образовании (теоретический аспект) / А. В. Коняхина // Вестник ТГПУ. – 2012. – № 11. – С. 68–71.
 7. Кристопчук Т. Є. Компетентісний підхід: європейський вимір [Електронний ресурс] / Т. Є. Кристопчук. – Режим доступу : <http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/6/5.pdf>.
 8. Матійків І. М. Компетентісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців / І. М. Матійків // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – № 3. – С. 44–53.
 9. Пометун О. Компетентісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Помету // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
 10. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен ; [пер. с англ.]. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
 11. Химинець В. В. Науково-методичні аспекти підвищення фахової майстерності вчителів // Вісник післядипломної освіти. – 2005. – В. 1. – С. 78–88.
 12. Хомський Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомський. – М., 1972. – 259 с.
 13. Хуторской А. В. Компетентностный подход в обучении : научно-методическое пособие. – М. : Издательство Института образования человека. – 2013. – 73 с.
 14. Key competences in Europe: opening doors for lifelong learners. CASE – Center for Social and Economic Research on behalf of CASE Network, Warsaw, 1999. – 148–168 p.